

УДК 323.1:316.3 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-15>

Олег Калакура

ORCID: 0000-0003-2617-0115

Ярослав Калакура

ORCID: 0000-0001-9007-4991

КУЛЬТУРНИЙ ТРАНЗИТ В ЕТНІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ВОЮЮЧОЇ УКРАЇНИ

У статті з'ясовується сутність і місце культурного транзиту в етнополітиці України на тлі окупаційно-геноцидної війни РФ проти України. Масові вбивства, руйнування історико-культурної спадщини, тимчасова окупація частини території спонукали появу близько 12,2 мільйона вимушено переміщених осіб в країні та за її межами – переселенців і біженців різного етнічного походження, що докорінно змінило етнонаціональну структуру населення та призвело до переміщення культурних цінностей. Мільйони громадян України, які внаслідок агресії Росії опинилися за кордоном, отримавши притулок і захист у демократичних країнах, з одного боку, інтегруються в суспільства, які надають їм можливість для інклюзії, а з іншого – зберігають культурну ідентичність, зв'язок з батьківщиною і всіляко її підтримують у протистоянні з ворогом. Збереження ідентичності й культурного коду українських біженців від війни, сприяння їх поверненню є однією з пріоритетних складових етнічної політики України.

Війна РФ проти України стала важким і неочікуваним випробуванням для українського суспільства на самозбереження, виживання, політичну зрілість, етнокультурну стійкість, національну і громадянську єдність. Ворог під виглядом «денацифікації» знищує українську ідентичність, її етнокультурну складову, прагне розколоти суспільство, розпалює міжетнічну ворожнечу. За таких умов пріоритетним завданням етнополітики залишається консолідація суспільства шляхом утвердження етнічної та громадянської ідентичностей суспільства, підтримка україноцентричних етнополітичних процесів, насамперед у сфері культури й історичної пам'яті. Потужний імпульс отримав природний процес повернення зрусифікованих українців до власної культурної традиції, цінностей, рідної мови – культурний перехід. Етнічна політика країни, втягнутої у війну, повинна враховувати прагнення українців до консолідації за одночасної протидії спробам дискримінації або примусової акультурації громадян.

З'ясовано, що агресія РФ засвідчила високий рівень культурної резильєнтності українців, активізувала додаткові резерви утвердження етнічної та мовної ідентичності громадян, використання української мови і повсякденному спілкуванні, зростання її ролі як мови міжетнічного спілкування, адже інтерес до оволодіння українською мовою виявляє дедалі більша частина національних меншин.

Обґрунтовано низку пропозицій щодо врахування культурного транзиту українців у розробці та реалізації спеціальних додаткових заходів на захист і підтримку поширення української культури й української мови в середовищі внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і біженців від війни за кордоном.

Ключові слова: культурний транзит (перехід), російсько-українська війна, етнічна політика, культура, нація, ідентичність, культурна резильєнтність.

Вступ. Окупаційно-геноцидна війна Росії проти України виявилася важким випробуванням для українського суспільства на виживання, політичну зрілість, етнокультурну резильєнтність, національну і громадянську єдність. Українська культура й ідентичність опинилися під жорстокими атаками ворога, що вбачає в них головну загрозу для «руського міра» та відновлення імперії. Проблема культурного транзиту українців, як активних учасників спротиву агресії, так і біженців від війни, актуальна й важлива не тільки як науковий дискурс, але і як пріоритетне завдання демографічної, соціальної та етнічної політики держави. Війна знищує найбільшу цінність – людей як творців і носіїв культури. Ось чому питання збереження культурної ідентичності, їх дослідницький аспект важливі з різних позицій. Тут ми шукаємо відповіді на складні питання: що

об'єднує нас – українців, що спонукало одних встати на збройний захист, інших – максимально підтримувати спротив агресії шляхом волонтерської діяльності, третіх – зберігати зв'язок з Україною, перебуваючи за її межами. Ідеться про українську культурну, етнічну та громадянську ідентичність, про певний культурний код і цивілізаційний вибір. Складові національної стійкості, зокрема етнокультурної, вивчають В. Войналович, В. Котигоренко, І. Кресіна, В. Кулик, О. Майборода, Л. Мазука, Ю. Поліщук, О. Рафальський, М. Рябчук, В. Явір та ін., однак така важлива складова етнічної політики, як підтримка культурної мобільності в умовах глобалізації сучасного світу, етнокультурного переходу українців, залишається малодослідженою.

Метою статті є дослідження особливостей культурного транзиту українців, його врахування в етнічній політиці воюючої України, вироблення конкретних пропозицій щодо наукових засад цієї політики на повоєнний період національно-культурного розвитку.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження етнокультурного транзиту базується як на працях попередників, так і на аналізі офіційних документів, даних соціологічних опитувань, матеріалів ЗМІ, на дотриманні загальнонаукових принципів пізнання, залученні методів етнополітичної науки.

Результати й обговорення. Війна РФ проти України має на меті руйнування української ідентичності, розкол суспільства, розпалювання міжетнічної ворожнечі. Затяжний характер війни, руйнування й тимчасова окупація частини території України спричинили появу близько 12,2 мільйона переміщених осіб у країні та за її межами – вимушених переселенців і біженців [10] різного етнічного походження, що надовго змінило етнонаціональну структуру населення регіонів України та призвело до збільшення української діаспори. За статистичними даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), за кордоном зараз перебуває близько 6,7 мільйона громадян України, які залишили країну, втікаючи від війни [19] (за оцінками й підрахунками різних дослідників – від 6 до 8 мільйонів [9, с. 162]). Водночас у державі майже 4,9 мільйона зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Серед них – 3,6 мільйона осіб, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни, 2,5 мільйона осіб, які не можуть повернутися до своїх домівок, оскільки житло зруйноване або розташоване в зоні активних бойових дій чи на тимчасово окупованій території [13]. Вони досить складно адаптуються в нових для себе економічних, соціально-культурних і психологічних умовах. Незважаючи на повернення частини мігрантів перших місяців війни, переважна більшість з них залишається в більш безпечному та соціально стабільному середовищі. Імовірно, що за кордон виїхала й частина українців, які були схильні до еміграції в довоєнні роки. Чимало з них неодноразово перебували за кордоном, вчилися або працювали та не вважали це рішення складним для своїх родин, однак більшість стала біженцями внаслідок реальної втрати житла й роботи. Певний відсоток серед них становлять родини тих осіб, яких називають «ухилянтами», тобто чоловіків, які через різні обставини виявилися не готові бути мобілізованими та стати на збройний захист країни. Насторожує, що, за прогнозом Національного банку, протягом 2024–2025 рр. з України можуть виїхати ще до 700 тисяч громадян. У НБУ очікують, що «чисте повернення мігрантів» до України почнеться у 2026 р. та буде поступовим. Орієнтовно може повернутися близько 400 тисяч осіб [14, с. 37–38].

Зрештою, суттєві зміни своєї етнокультурної ідентичності, трансформації та адаптації до нових реалій переживає переважна більшість українців. Значна частина етнічних українців відновлює, а досить часто заново опановує рідну мову. Нагадаємо, що, за даними перепису 2001 р., російська мова була рідною для 15 % етнічних українців, 96 % росіян і 31 % представників інших етнічних груп [7, с. 688]. Сьогодні належність до української громадянської нації стала чинником долучення до українського культурного світу й мовного простору.

З новою силою розгорнувся процес відновлення рідних мов у середовищі корінних народів і національних меншин. Національні спільноти отримали додаткові гарантії збереження

та розвитку власної культури в новому Законі «Про національні меншини (спільноти) України» (далі – Закон). Згідно з положеннями цього Закону вони є «невід’ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства», а їхня культура – частиною української культури. Особа, яка належить до національної меншини, має, серед іншого, право на самоідентифікацію, використання мови меншини, збереження культурної самобутності, освіти рідною мовою. Закон покладає на державу, серед іншого, такі обов’язки: виявляти і впорядковувати місця історичної пам’яті національних меншин, охороняти об’єкти їхньої культурної спадщини; сприяти вивченню історії та культури національних меншин; здійснювати культурно-мистецькі заходи меншин; забезпечувати вивчення представниками меншин історії та культури України [4, с. 235–236].

Ухвалення Закону та його впровадження допомагає спростувати поширений у науковому й суспільному дискурсі помилковий погляд на унікальність України як «багатоетнічної держави з більш ніж 130 етнічними групами», про «представників 130 народів – мешканців України». Це пропагандистські штамп, ідеологічний міф [1]. За науковими та правовими критеріями, зокрема згідно із Законом «Про національні меншини (спільноти) України», сьогодні в Україні є близько 15–20 етнічних спільнот, які зацікавлені та спроможні до самоорганізації життєдіяльності відповідних громад. До Ради громадських об’єднань національних меншин (спільнот) України при Державній службі з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), створеної цього року, увійшли активісти, що представляють 18 національних меншин (спільнот). Їх об’єднує спільна мета – створити справедливе й інклюзивне суспільство, де кожна людина, незалежно від етнічної приналежності, почувається рівною та поважаною [2]. В етнічній політиці воєнного часу, а в перспективі повоєнної відбудови є і буде розвиватися зв’язок між забезпеченням прав українського етнічного ядра нації, поширення української мови та культури, її державної підтримки за одночасного забезпечення прав інших етнічних складових української громадянської нації: корінних народів, національних меншин та етнічних груп.

У контексті поставленої мети можна виділити для аналізу декілька політичних складових проблеми етнокультурного транзиту. По-перше, відбулася значна втрата людського капіталу, частини спеціалістів, фахівців у сферах науки, освіти, культури й економіки, які виїхали або були змушені змінити галузь своєї діяльності чи фах. Це стосується як біженців за кордоном, так і ВПО. По-друге, це втрати культурної спадщини. Якщо станом на 15 травня 2023 р. РФ повністю зруйнувала чи пошкодила 623 об’єкти культурної спадщини України [12], то станом на 2 серпня 2024 р. постраждали 1096 таких об’єктів [11]. Серед них: пам’ятки світового й національного значення – 121, місцевого – 879, щойно виявлені – 80 у 18 областях. Крім того, відбулися повторні влучання ворога у вже пошкодженні пам’ятки культурної спадщини в Запорізькій, Одеській, Сумській і Харківській областях, у м. Києві. Усе це свідчить саме про геноцидний характер війни, яку веде РФ на знищення всього українського. Не випадково Комітет всесвітньої спадщини ЮНЕСКО вперше щодо України офіційно назвав причиною загроз для культурної спадщини «повномасштабне вторгнення РФ» [18, с. 2–3].

Також за період з 24 лютого 2022 р. до 25 червня 2024 р. збитки торкнулися 2013 закладів культури. Найчисельнішою групою закладів культури, які зазнали пошкоджень чи руйнувань, є клубні установи (48,2 % від загальної кількості об’єктів культурної інфраструктури, що зазнали збитків). Загалом постраждали: клубні заклади – 969, бібліотеки – 715, заклади мистецької освіти – 157, музеї та галереї – 117, театри, кінотеатри та філармонії – 37, парки, зоопарки, заповідники – 15, цирку – 3. Руйнування закладів культури відбулися на теренах 286 територіальних громад (19,5 % від загальної кількості ОТГ). Тобто ми бачимо, що відбувається не лише відплив фахівців з культурної сфери, а й значне скорочення самих закладів культурної мережі, значна частина яких (2147 закладів культури) залишилися в окупації або розташовані в зоні бойових дій. Агресор знищує артефакти нашої культурної спадщини, котрі

підтверджують нашу автентичність і тривалий розвиток культури, а також символи української полікультурності та духовної толерантності. Так, 2 вересня 2024 р. під час обстрілу Києва зазнала пошкоджень будівля Ісламського культурного центру Духовного управління мусульман Автономної Республіки Крим (мечеть на Нивках) [15]

За таких умов відбулися зміни в етнічній політиці держави, яка спрямована не лише на захист і збереження національної культурної спадщини, але й на її дослідження, актуалізацію та її популяризацію за кордоном. Цьому сприяли, наприклад, тривалі дискусії стосовно долі «скіфського золота», внесення українських об'єктів до світової спадщини під захистом ЮНЕСКО.

Що ж стосується людського капіталу, то значна частина внутрішньо переміщених осіб інтегрується в нові громади, збагачує свій культурний світ, отримує новий досвід і, можливо, дехто залишиться там. Це актуалізує завдання формування в суспільстві атмосфери терпимості, толерантності та співпраці осіб і груп, що відрізняються етнічною, культурною, мовною та релігійною самобутністю, ціннісними орієнтирами. Соціологічне дослідження, яке протягом травня 2023 р. проводила міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд “Чіріклі”» серед внутрішньо переміщених осіб із числа ромів у Дніпропетровській, Запорізькій, Одеській, Закарпатській областях щодо потреб ромів-переселенців, надання соціальних та адміністративних послуг, засвідчило, що залишаються актуальними проблеми інтеграції, прояви дискримінації, доступу до ринку праці й забезпечення фінансової незалежності сімей переселенців, інформації, доступу дітей до освіти [6, с. 92–93]. Із цього погляду особливо складна ситуація у Дніпропетровській, Запорізькій, Херсонській і Харківській областях.

Ось чому дуже важливо, щоб органи державної влади, територіальні громади підтримували органічний зв'язок з українцями, у тому числі з-поміж національних меншин, які знайшли притулок і захист у країнах-партнерах, адже поряд з етнічними українцями «біженцями від війни» стали й представники національних меншин. Тільки з окупованого Мелітополя вдалося виїхати за кордон 180 представникам єврейської національної спільноти, близько 300 – болгарської [5, с. 45]. Відновлення безпекового простору дасть змогу актуалізувати їхнє повернення на Батьківщину. Такі громадяни можуть стати свідомими учасниками повоєнного відновлення України, незважаючи на те, чи матимуть вони бажання та змогу повернутися фізично.

Власне культурний транзит українців до культури націєформуючого українського етносу проявляється у зростанні популярності україномовного культурного продукту, попиту на українське кіно, театральні вистави, книги тощо. Найбільш яскраво він проявляється в повсякденному мовленні українців. У грудні 2022 р. 41 % респондентів опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології, сказали, що спілкуються тільки українською мовою, ще 17 % – «у більшості ситуацій» українською, натомість тільки російською говорять 6 %, а переважно російською – 9 % (ще 24 % сказали, що вживають обидві мови «рівною мірою»). Порівняно з 2017 р. частка повних і переважних україномовців збільшилася на 8 %, а частка російськомовців зменшилася на 11 % [5, с. 40]. Традиційне опитування, проведене Центром Разумкова в червні 2024 р., засвідчило, що розмовляють вдома лише або переважно українською 70,5 % опитаних, у 2015 р. таких було 50 %, у 2006 р. – 46 %. Спілкуються вдома лише або переважно російською 11 % опитаних, у 2015 р. таких було 24 %, у 2006 р. – 38 %. Розмовляють приблизно однаковою мірою українською і російською 18 % (у 2015 р. – 25%, у 2006 р. – 15 %). Спілкуються за межами дому (наприклад, на роботі, навчанні) лише або переважно українською 72 % опитаних, у 2023 р. таких було 65 %, у 2015 р. – 46 %. Лише або переважно російською – 8 % опитаних, у 2023 р. – також 8 %, у 2015 р. таких було 24 % Розмовляють поза домом рівною мірою українською і російською 20 % (у 2023 р. – 26 %, у 2015 р. – 29 %) [17]. Разом із відродженням української мови як рідної або як мови повсякденного спілкування відбувається утвердження почуття власної гідності, формування гордості за Україну, її стійкість і незламність.

Аналіз змін у сфері етнокультурної ідентичності українців як прояву їхнього культурного транзиту під впливом війни був би неповним без прогнозування й моделювання етнонаціонального складу населення України з огляду на демографічні та соціокультурні наслідки російської агресії, а отже, модернізації державної етнічної та культурної політики. На нашу думку, пріоритетним завданням етнічної політики в післявоєнний період має стати максимальне збереження етнічно української частки населення країни, повернення українців із країн, які надали їм тимчасовий захист і підтримку. Які заходи може зробити держава, щоб не втратити українців за кордоном? Насамперед варто повернутися до розгляду закону про множинне громадянство. Його доопрацювання й ухвалення дасть змогу українцям, які вже визначилися зі свої майбутнім поза Україною, залишатися складовою українського суспільства. Також актуальним видається питання залучення трудових мігрантів з інших країн для підтримки економічного потенціалу й відповідної чисельності населення України на рівні близько 32–35 млн осіб. Можливо, державі доведеться розробити окрему програму стосовно залучення емігрантів до українських реалій і системи цінностей [4, с. 243]. Українська культура як складова соціальної політики може стати чинником для економічного розвитку країни – створення нових робочих місць, збільшення інвестиційної привабливості тощо.

Цивілізаційний вибір України, події останнього десятиріччя помітно змінили ставлення її мешканців до цінностей українського громадянства, належності до українського етносу, ідентифікації себе з українською культурною традицією. У червні 2024 р. респонденти вже згадуваного опитування найчастіше відповідали, що відносять себе до української культурної традиції (76 %). Частка таких порівняно з 2006 р. істотно зросла (тоді вона становила 56 %). Із 7 до 14 % збільшилася також частка тих, хто відносить себе до загальноєвропейської культурної традиції, і знизилася частка тих, хто відносить себе до російської (з 11 до 0,5 %) та радянської (із 16 до 4 %) культурних традицій. Водночас 95 % опитаних вважають себе етнічними українцями, 2 % – етнічними росіянами, 2 % віднесли себе до інших етносів, 1,5 % не визначилися зі своєю етнічною належністю [17]. Для верифікації цих показників важливою умовою залишається підготовка та проведення Другого національного перепису населення.

Деокупація та відновлення територіальної цілісності України органічно пов'язані з таким різновидом культурного транзиту, як повернення в український соціокультурний та інформаційний простір громадян, котрі перебували в окупації. Українцям тимчасово окупованих територій, насамперед АРК, потрібно буде долати наслідки геноцидної політики РФ, а корінні народи України матимуть змогу реалізувати свої права на відновлення, збереження й розвиток рідної мови та культури. Після відновлення територіальної цілісності України органи державної влади в центрі й на місцях покликані забезпечити відродження цілісної мозаїки різноманітних культур Криму. Метою кримської етнополітики має стати мирне співіснування українців на одній території разом з іншими корінними народами й національними меншинами, збереження культурної спадщини, відновлення історичної пам'яті, її очищення від ідеології рашизму та спотворень імперської пропаганди. Суспільний плюралізм і багатоманітність, демократичні цінності стануть завершенням спроб РФ ізолювати Крим від України й західного світу, спричинених тимчасовою окупацією, і сприятимуть євроінтеграційним процесам, культурному обміну, залученню інвестицій до регіону.

З-поміж культурних проєктів загальнодержавного значення виділимо важливість подальшої розбудови мережі українських шкіл зі збереженням можливості навчання рідною мовою для корінних народів і національних меншин України. При цьому важливо враховувати, що український зсув у самоідентифікації населення, у бажанні повернутися до української мови або оволодіти нею наштовхується на за давнини постколоніальний синдром малоросійства і «меншого брата», на успадковану совкову «престижність» користування російською мовою. Актуальним залишається остаточне подолання наслідків імперського й постколоніального мислення,

радянського та вже пострадянського російщення українців, домінації російської масової культури, хибних світоглядних настанов на кшталт «какая разница» і «на фронті ребята говорять по-руські». Дослідження, проведене в дитячих садочках Києва, засвідчило, що знання української у 20 % київських дошкільнят 5–6 років близьке до нуля, а це означає, що в родинному колі вони не чують української мови і, як наслідок, значна частина дітей шкільного віку є домінантно російськомовними й зорієнтованими на російськомовне середовище [4, с. 243–244]. Чимало батьків, а отже, і дітей залишаються в полоні російських культурних смислів, самі послуговуються російською мовою як мовою так званого руского міра. Завдання всіх ланок системи освіти добиватися, щоб українська стала для дітей і молоді мовою реального життя та повсякдення, а не лише мовою уроків, лекцій, якою вона вже практично є багато років.

У цьому зв'язку надзвичайно важливо зберегти культурний зв'язок зі школярами, які за умов війни опинилися поза межами України. Сьогодні гостро стоїть питання продовження ними освіти в Україні в дистанцій формі, адже сім'ї, у яких діти продовжують таке навчання, більш схильні до повернення в Україну після завершення активних бойових дій. До ключових елементів етнокультурної резильєнтності належить формування української освіти в країнах, які прийняли українських біженців. Ідеться не лише про формат додаткових занять або недільні школи. У Будапешті, наприклад, уже відкрито першу українсько-угорську школу для 400 учнів [8], стоїть це питання і в низці інших країн партнерів.

Висновки. Набутий за роки війни досвід культурного транзиту покликаний слугувати модернізації культурної та етнічної політики України в повоєнний період, спрямованої на відбудову країни, відновлення її економічного, демографічного й інтелектуального потенціалу. Пріоритетним завданням стане подальше формування міжнаціональної та світоглядно-культурної єдності громадян України навколо української мови та культури, європейських демократичних цінностей. Видається доцільною максимальна індивідуалізація роботи з етнічними спільнотами, організація їх життєдіяльності, врахування особливостей історичного, територіального й етнопсихологічного характеру. Мовиться передусім про греків, кримських татар, поляків, ромів, росіян, румунів, угорців та євреїв, про подолання наслідків колонізації, комунізації та радянської українського суспільства, його російщення. У цьому зв'язку потрібно виробити більш-менш спільні підходи у ставленні до історичної пам'яті та культурної спадщини, зокрема до російської культури. Відомий український правозахисник Є. Захаров назвав ірраціональною ненависть до всіх росіян лише за їх громадянством, а не на підставі їхніх дій і слів, і негативно поставився до механічного вилучення російськомовних книг з фондів українських бібліотек [6, с. 95].

Разом із тим у суспільстві обговорюється можливість запровадження санкцій стосовно російської культури впродовж п'яти років після завершення війни. На нашу думку, росіяни в Україні, які є її законслухняними громадянами, як і інші, не повинні відчувати будь-якої дискримінації за національною чи релігійною ознакою. Затяжний характер війни й прогнозовані труднощі повоєнного розвитку українського суспільства диктують необхідність активізації всіх форм повсякденної комунікації органів законодавчої та виконавчої влади, територіальних громад та інституцій національних меншин, уважного й чуйного ставлення до запитів громадян. Акцент на спільні історичні, культурні та духовні цінності, які єднають минуле, сучасне і майбутнє українців, може стати важливим чинником етнокультурної, а отже, і етнопольської консолідації українського суспільства. Також варто активізувати роботу органів влади, народної дипломатії щодо вмотивованого та безперешкодного повернення громадян України, передусім дітей і молоді, які опинилися за кордоном як «біженці від війни», на батьківщину в рамках державної програми «Україна чекає на тебе». Науковій громадськості варто підтримати ініціативи влади щодо створення координаційного центру роботи з українською діаспорою як інституції у структурі виконавчої влади – Міністерства української єдності та протидії російським впливам на українців (В. Зеленський) [16] або Міністерства повернення українців (Д. Арахамія).

Одним із практичних кроків на шляху пошуку нової якості міжкультурної взаємодії суспільства може стати ініціатива ДЕСС щодо запровадження на державному рівні спеціального дня вшанування внеску національних меншин (спільнот) України в загальноукраїнську скарбницю – Дня міжнаціональної злагоди в Україні [3]. Пов'язані з ним відповідні суспільно-політичні, культурні, просвітницькі й інші заходи сприятимуть громадянському єднанню українського соціуму, посиленню ролі етнічних спільнот у відновленні територіальної цілісності України та зміцненні її суверенітету.

Найвні проблеми та колізії етнополітичного характеру (прояви дискримінації, порушення гарантій освітніх і мовних прав етнічних спільнот, різного роду фобії, недостатня толерантність на побутовому рівні тощо) потребують відповідного реагування з боку владних структур, інституцій громадянського суспільства, постійного моніторингу, проведення спеціальних соціологічних опитувань, організації перепису населення та створення повноцінного реєстру громадян. Широке обговорення цих проблем у науковому й експертному співтоваристві, у ЗМІ та соціальних мережах сприятиме виробленню адекватного бачення реалій та визначенню напрямів і засобів їх розв'язання. Залучення зарубіжного досвіду, інтелектуальної, правової, економічної, технологічної та фінансової допомоги від міжнародних організацій полегшить виконання різноманітних проєктів у соціально-культурній та освітній сферах. Подолання труднощів і вихід із поствоєнної травми суспільства на основі оновленої моделі етнічної політики повинні відповідати передусім власним національним інтересам України.

У цьому ключі видається доцільним у галузі освіти та науки розширити програми для вчителів національних шкіл з метою оволодіння необхідними знаннями й навичками для викладання предметів українською мовою, ініціювати діалог, спільні програми та проєкти з міністерствами освіти країн ЄС – сусідів України й основних реципієнтів українських біженців щодо підтримки мережі шкіл національними мовами та надання можливості дітям українських біженців продовжити навчання в Україні дистанційно. Варто активізувати міжнародну співпрацю: роботу українсько-румунської, українсько-словацької, українсько-угорської комісій з питань забезпечення прав національних меншин та українсько-німецької комісії зі співробітництва у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні. Видається доцільним утворити подібні українсько-грецьку й українсько-польську комісії. Остання могла б зосередити свою увагу на проблемах українських біженців і заробітчан у Польщі. Активізація роботи українських центрів також сприятиме збереженню українцями за кордоном етнокультурної ідентичності, адже чисельність українців поза межами України якщо не більша, то зрівнялася з українцями на материковій Україні.

Отже, культурний транзит, який має об'єктивний характер і пов'язаний із національним відродженням, подоланням колоніального минулого, отримав додатковий потужний імпульс з початком повномасштабної фази російсько-української війни. Його інтенсифікація за сприяння української держави гарантуватиме достатній рівень суспільної консолідації для завершення війни й забезпечення належних темпів повоєнної відбудови, економічного зростання, розбудови громадянського суспільства та євроатлантичної інтеграції.

Література:

1. Борисенко В. Міф та правда про 130 «народів» в Україні. *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 4. С. 22–27.
2. Державна служба з етнополітики та свободи совісті. *Важливо для представників громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України!* 24 травня 2024 р. URL: <https://dessa.gov.ua/vazhlyvo-dlia-predstavnykiv-hromadskykh-ob-iednan-natsionalnykh-menshyn-spilnot-ukrainy/>
3. Державна служба з етнополітики та свободи совісті. *Громадськість підтримала ідею Дня міжнаціональної злагоди*. 26 серпня 2024 р. URL: <https://dessa.gov.ua/hromadskist-pidtrymala-ideiu-dnia-mizhnatsionalnoi-zlahody/>

4. Калакура О. Актуальні аспекти оновлення державної етнополітичної політики з урахуванням можливих наслідків війни Росії проти України. Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. *Прогнозна оцінка, механізми забезпечення* : монографія за ред. чл.-кор. НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ : ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 229–250.
5. Калакура О. Європейські орієнтири етнополітичної політики України в контексті російсько-української війни. Війна в Україні. Польсько-українське стратегічне партнерство : колективна монографія під редакцією Станіслава Стемпеня. Фонд Свобода і Демократія. Варшава – Перемишль, 2023. С. 37–48.
6. Калакура О. Оновлення засад етнічної політики на тлі викликів війни росії проти України. *Розвиток українознавства в умовах повномасштабної російсько-української війни: від захисту культурної спадщини України до консолідації українців і світового українства* : збірник Матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (26.10.2023, м. Київ, НДІУ) / автор-упорядник: Фігурний Ю. С. ; організаційний секретар: Шакурова О. В. Київ : НДІУ, 2024. С. 86–97.
7. Калакура О. Я. Етнополітична складова національної єдності. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми : монографія. Вид. 2-ге, доп. Київ : Інститут політичних і етнополітичних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 678–697.
8. Липчанський М. У Будапешті відкрили українсько-угорську школу. 3 вересня 2024 р. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/worldabus/4713481-u-budapeshti-vidkryly-ukrainsko-uhorsku-shkolu>
9. Мазука Л. Модифікація державної політики збереження національної ідентичності закордонних українців. *Політичні дослідження*. 2022. № 2 (4). С. 160–179.
10. Марущак О. Глобальне розселення українців після війни: шість метрополісів, де вируватиме життя. *Інтерв'ю із заступником директора Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАНУ*. 16 жовтня 2023 р. ТСН. URL: <https://tsn.ua/exclusive/globalne-rozselennya-ukrayinciv-pislya-viyni-shist-metropolisiv-de-viruvatime-zhittya-2424289.html>
11. Міністерство культури та інформаційної політики. *2024 об'єкти культурної інфраструктури зазнали пошкодження чи руйнувань через російську агресію*. 5 серпня 2024 р. URL: <https://mcip.gov.ua/news/2024-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzhen-chy-rujnuvan-cherez-rosijsku-agresiyu/>
12. Міністерство культури та інформаційної політики. *Через російську агресію в Україні постраждали 623 об'єкти культурної спадщини*. 7 червня 2023 р. URL: <https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-623-obyekty-kulturnoyi-spadshhyny/>
13. Міністерство соціальної політики України. *Внутрішньо переміщені особи*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
14. Національний банк України. *Інфляційний звіт*. Липень 2024 р. 46 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q3.pdf?v=7
15. Погорілов С. Під час ракетної атаки на Київ зазнав руйнувань Ісламський культурний центр та мечеть. *Українська правда*. 2 вересня 2024 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/09/2/7473027/>
16. Президент України Володимир Зеленський. Від нашої спільної роботи залежить, яка зброя в руках у наших воїнів – виступ Президента на нараді керівників закордонних дипломатичних установ України «Воєнна дипломатія: стійкість, зброя, перемога». *Офіційне інтернет-представництво*. 19 серпня 2024 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vid-nashoyi-spilnoyi-roboti-zalezhit-yaka-zbroya-v-rukah-u-n-92669>
17. Разумков Центр. *Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.)*. 24 липня 2024 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>
18. Український центр культурних досліджень. *Культура і регіони. Інформаційний дайджест Міністерства культури та інформаційної політики України*. Липень 2024 р.
19. Operation Data Portal (ODP) UNHCR's. Situation Ukraine Refugee Situation. Last updated 19 August 2024. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

References:

1. Borysenko, V. (2015). Mif ta pravda pro 130 "narodiv" v Ukraini [Myth and truth about 130 "nations" in Ukraine]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia*, 4. 22–27.
2. Derzhavna sluzhba z etnopolityky ta svobody sovisti (2024, 24 travnia). Vazhlyvo dlia predstavnykiv hromadskykh obiednan natsionalnykh menshyn (spilnot) Ukrainy! [Important for representatives of public

associations of national minorities (communities) of Ukraine!]. Retrieved from <https://dessa.gov.ua/vazhlyvo-dlia-predstavnykiv-hromadskykh-ob-iednan-natsionalnykh-menshyn-spilnot-ukrainy/>

3. Derzhavna sluzhba z etnopolityky ta svobody sovisti (2024, 26 serpnia). Hromadskist pidtrymala ideiu Dnia mizhnatsionalnoi zlahody [The public supported the idea of the Day of International Harmony]. Retrieved from <https://dessa.gov.ua/hromadskist-pidtrymala-ideiu-dnia-mizhnatsionalnoi-zlahody/>

4. Kalakura, O. (2023). Aktualni aspekty onovlennia derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky z urakhuvanniam mozhylyvykh naslidkiv viin Rosii proty Ukrainy [Current aspects of the renewal of the state ethno-national policy, taking into account the possible consequences of Russia's wars against Ukraine]. *Politychna bezpeka Ukrainy: problemy politychnoho i derzhavnogo pravlinnia. Prohnozna otsinka, mekhanizmy zabezpechennia: monohrafiia / za red. chl.-kor. NAN Ukrainy O. O. Rafalskoho, chl.-kor. NAN Ukrainy O. M. Maiborody. Kyiv : IPEnd im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 229–250.*

5. Kalakura, O. (2023). Yevropeiski oriientyry etnonatsionalnoi polityky Ukrainy v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny [European orientations of the ethno-national policy of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war]. *Viina v Ukraini. Polsko – ukrainske stratehichne partnerstvo. Kolektyvna monohrafiia pid redaktsiieiu Stanislava Stempienia. Fond Svoboda i Demokratii. Varshava – Peremyshl. 37–48.*

6. Kalakura, O. (2024). Onovlennia zasad etnichnoi polityky na tli vyklykiv viiny rosii proty Ukrainy [Updating the principles of ethnic policy against the background of the challenges of Russia's war against Ukraine]. *Rozvytok ukrainoznavstva v umovakh povnomasshtabnoi rosiisko-ukrainskoi viiny: vid zakhystu kulturnoi spadshchyny Ukrainy do konsolidatsii ukraintsiv i svitovoho ukrainstva. Zbirnyk Materialiv Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii (26.10.2023, m. Kyiv, NDIU). Avtor-uporiadnyk : Fihurnyi Yu. S.; orhanizatsiinyi sekretar: Shakurova O. V. Kyiv : NDIU. 86–97.*

7. Kalakura, O.Ya. (2022). Etnopolitychna skladova natsionalnoi yednosti [Ethnopolitical component of national unity]. *Politychnyi protses u nezalezhnii Ukraini: pidsumky i problemy : monohrafiia. Vyd. 2-he, dop. Kyiv : Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 678–697.*

8. Lypchanskyi, M. (2024, 3 veresnia). U Budapeshti vidkryly ukrainsko-uhorsku shkolu [A Ukrainian-Hungarian school was opened in Budapest]. Retrieved from <https://ua.korrespondent.net/world/worldabus/4713481-u-budapeshti-vidkryly-ukrainsko-uhorsku-shkolu>

9. Mazuka, L. (2022). Modyfikatsiia derzhavnoi polityky zberezhenia natsionalnoi identychnosti zakordonnykh ukraintsiv [Modification of the state policy of preserving the national identity of Ukrainians abroad]. *Politychni doslidzhennia. 2 (4). 160–179.*

10. Marushchak, O. (2023, 16 zhovtnia). Hlobalne rozselennia ukraintsiv pislia viiny: shist metropolisiv, de vyruvatyme zhyttia [Global resettlement of Ukrainians after the war: six metropolises where life will go wild]. *Interviu iz zastupnykom dyrektora Instytutu demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy NANU. TSN. Retrieved from <https://tsn.ua/exclusive/globalne-rozselennya-ukrayinciv-pislya-viyni-shist-metropolisiv-de-vyruvatime-zhittya-2424289.html>*

11. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky (2024, 5 serpnia). 2024 obiekty kulturnoi infrastruktury zaznaly poshkodzhen chy ruinuvan cherez rosiisku ahresiiu [2,024 objects of cultural infrastructure were damaged or destroyed due to Russian aggression]. Retrieved from <https://mcip.gov.ua/news/2024-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzhen-chy-rujnuvan-cherez-rosijsku-agresiyu/>

12. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky (2023, 7 chervnia). Cherez rosiisku ahresiiu v Ukraini postrazhdaly 623 obiekty kulturnoi spadshchyny [As a result of Russian aggression, 623 objects of cultural heritage were damaged in Ukraine]. Retrieved from <https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-623-obyekty-kulturnoyi-spadshchyny/>

13. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Vnutrishno peremishcheni osoby [Internally displaced persons]. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

14. Natsionalnyi bank Ukrainy (2024, Lypen). Infliatsiinyi zvit [Inflation report]. 46 s. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q3.pdf?v=7

15. Pohorilov, S. (2024, 2 veresnia). Pid chas raketnoi ataky na Kyiv zaznav ruinuvan Islamskyi kulturnyi tsentr ta mechet [During the missile attack on Kyiv, the Islamic Cultural Center and the mosque were destroyed]. *Ukrainska pravda. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/news/2024/09/2/7473027/>*

16. Prezydent Ukrainy Volodymyr Zelenskyi (2024, 19 serpnia). Vid nashoi spilnoi roboty zalezhyt, yaka zbroia v rukakh u nashykh voyniv [The weapons in the hands of our soldiers depend on our joint work] – vystup

Prezydenta na naradi kerivnykiv zakordonnykh dyplomatychnykh ustanov Ukrainy “Voienna dyplomatiia: stiikist, zbroia, peremoha”. Ofitsiine internet-predstavnytstvo. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/vid-nashoyi-spilnoyi-roboti-zalezhit-yaka-zbroya-v-rukah-u-n-92669>

17. Razumkov Tsentr (2024, 24 lypnia). Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin (cherven 2024 r.) [Identity of citizens of Ukraine: trends of change (June 2024)]. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>

18. Ukrainyskyi tsentr kulturnykh doslidzhen (2024, Lypen). Kultura i rehiony [Culture and regions]. Informatsiinyi daidzhest Ministerstva kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy.

19. Operation Data Portal (ODP) UNHCR's (2024, August, 19). Situation Ukraine Refugee Situation. Last updated 19 August 2024. Retrieved from <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [in English].

Oleh Kalakura, Yaroslav Kalakura. Cultural transit in the ethnic politics of warriant Ukraine

The article clarifies the essence and place of cultural transit in the ethnopolitics of Ukraine against the background of the occupation and genocidal war of the Russian Federation against Ukraine. Mass murders, the destruction of historical and cultural heritage, and the temporary occupation of a part of the territory led to the emergence of about 12.2 million forcibly displaced persons in the country and beyond – migrants and refugees of various ethnic origins, which fundamentally changed the ethnonational structure of the population and led to the displacement of cultural values. Millions of Ukrainian citizens, who as a result of Russia's aggression found themselves abroad, having received asylum and protection in democratic countries, on the one hand, integrate into societies that provide them with opportunities for inclusion, and on the other hand, preserve their cultural identity, connection with the homeland and all its support in confrontation with the enemy. Preserving the identity and cultural code of Ukrainian refugees from the war, promoting their return is one of the priority components of Ukraine's ethnic policy.

The war of the Russian Federation against Ukraine became a difficult and unexpected test for Ukrainian society for self-preservation, survival, political maturity, ethnocultural stability, national and civil unity. Under the guise of “denazification”, the enemy destroys Ukrainian identity, its ethnocultural component, seeks to split society, and incites inter-ethnic enmity. Under such conditions, the priority task of ethnopolitics remains the consolidation of society through the establishment of ethnic and civil identities of society, the support of Ukrainian-centric ethno-political processes, primarily in the sphere of culture and historical memory. A powerful impulse was given to the natural process of the return of Russified Ukrainians to their own cultural tradition, values, and native language – a cultural transition. The ethnic policy of a country embroiled in a war should take into account the desire of Ukrainians for consolidation, while at the same time resisting attempts at discrimination or forced acculturation of citizens.

It was found that the aggression of the Russian Federation proved a high level of cultural resilience of Ukrainians, activated additional reserves for the affirmation of the ethnic and linguistic identity of citizens, the use of the Ukrainian language in everyday communication, the growth of its role as a language of inter-ethnic communication, because the interest in mastering the Ukrainian language is shown by an increasingly large part of the national minorities

A number of proposals to take into account the cultural transit of Ukrainians in the development and implementation of special additional measures to protect and support the spread of Ukrainian culture and the Ukrainian language among forcibly displaced persons (IDPs) and refugees from war abroad are substantiated.

Key words: *cultural transit (transition), Russian-Ukrainian war, ethnic politics, culture, nation, identity, cultural resilience.*

Відомості про авторів:

Олег Калакура – доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу етнополітології,

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.

Ярослав Калакура – доктор історичних наук, професор, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

почесний професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.